

**Patrimoni religiós per valoritzar:
el cor academicista de l'església de
Santa Maria la Major de Montblanc**

Anna Isabel **Serra Masdeu**

Patrimoni religiós per valoritzar: el cor acadèmicista de l'església de Santa Maria la Major de Montblanc

Anna Isabel **Serra Masdeu**

Universitat Rovira i Virgili (Tarragona)

*annaisabel.serra@urv.cat

Resum: el ressò estètic del cor de Santa Maria la Major de Montblanc ha passat un pèl oblidat entre les obres projectades en aquell edifici en època moderna. A l'interior de Santa Maria hi ha altres obres d'arrels gòtiques més vistoses i més estudiades que, per la seva vàlua, n'eclipsen d'altres construïdes en etapes posteriors. El cor en qüestió, és, sens dubte, una obra que explica, de manera directa, la nova sensibilitat estètica centralitzada a l'Acadèmia de Belles Arts de San Fernando de Madrid, posant el punt i final estètic al segle del barroc. L'autor de l'obra, Bernat Tomàs, rebria, segurament, la influència d'almenys d'un dels seus germans acadèmics, Ignasi Tomàs i que llavors residia a Madrid. Però tampoc passa desapercebuda la seva situació a l'interior del temple. I menys, la utilitat que va tenir¹.

Paraules clau: Bernat Tomàs, arquitectura acadèmica, església Santa Maria, Montblanc.

Montblanc a finals del segle XVIII: un exemple d'expansió demogràfica i artística

La vila ducal va mostrar al llarg del segle del barroc una tendència tant demogràfica com econòmica a l'alça, línia que seguien els municipis propers. Montblanc havia passat al llarg d'aquell segle d'uns 1.115 habitants el 1718 als 3.177 habitants el 1787. Un cop traspassat el segle XVIII, a l'inici de la nova centúria, al 1805, Montblanc sumava 805 veïns, amb 30 cases de camp i de 2.705 ànimes de comunió². El nucli era un espai en contínua projecció urbana: per exemple, el 1780 la vila havia doblat el nombre de finques urbanes³.

En aquest context de creixement demogràfic es fa més lògica i evident la dedicació d'excedents econòmics destinats a l'església o a obres arquitectòniques locals. Per exemple, en el període comprès entre 1773-1793, estudiat per Josep M. Grau Pujol a partir dels llibres de baptismes, hi figuren 24 mestres de cases, un nombre d'integrants gens menyspreable per un nucli com Montblanc i que devien tenir una activitat força destacable a la vila i a les seves rodalies⁴.

A l'àmbit de la construcció, com indica J. M. Porta i com a curiositat, el rector o plebà de Santa Maria tenia, en matèria constructiva, el control de l'únic forn de coure rajoles i teules⁵. A les acaballes del segle XVIII, al 1780, Montblanc disposava de 15 confraries, entre elles no podia faltar alguna d'elles relacionada amb la construcció; es té esment de la Confraria de Fusters i Picapedrers de Sant Joan Baptista⁶.

Imatge de la Mare de Déu, antigament situada al cor de Santa Maria

El segle XVIII va deixar nombroses obres i millores arquitectòniques en els edificis de la vila ducal. Per exemple, a partir de 1776 es construïa un nou altar major a l'església del convent de la Mercè i el 1801 i 1804 es bastia el cambril d'aquell edifici. A partir del s. XVIII es practicaren nombroses reformes a l'església del convent de la Serra o l'església de Sant Miquel que modificava entre 1784-85 i 1787-88 el presbiteri i el cambril o arreglava les humitats de la teulada de la segona capella de la part de l'Epístola⁷. Totes aquestes dades justifiquen una clara intencionalitat de millora artística vers el patrimoni religiós local. En aquell context expansiu de mecenatge d'obres d'art era factible que també es proposés la construcció d'un cor a Santa Maria encara que l'aportació econòmica procedís de la Comunitat de Preveres montblanquina.

L'interior de l'església tindria, també, al llarg del segle XVIII, noves obres que canviarien i trencarien murs i espais formats durant l'època medieval. En primer lloc, i a la banda de l'evangeli, es va afegir la capella del Santíssim (1740-1746), l'altar barroc (1773-1776) i el cor ja esmentat. Abans d'entrar al temple cal observar una inscripció al terra de la plaça de l'església, vora de les escales d'accés a l'edifici s'indica la data de 1786 i la mateixa porta d'entrada mostra, pintada, la data de 1684. Aquesta inèrcia constructiva també es podia palesar en altres monuments de Montblanc ben visibles, per exemple, al Carrer Major.

Ja fa uns anys, l'historiador Jaume Felip va presentar diverses notícies documentals del cor de Santa Maria i també dels mecenes d'aquell encàrrec. El cor fou necessari ja que era el lloc on es reunia la Comunitat de preveres fins el primer quart del segle XVIII. Felip diu que havia d'existir un cor abans de 1545 ja que en aquesta data ja apareix citat. També se sap que el 1697 la Comunitat féu diversos pagaments destinats al mateix possiblement per recuperar patrimoni malmès durant l'ocupació francesa⁸. Segons Felip quan es va construir el retaule major el cor va passar a situar-se a una capella lateral del presbiteri. Aquesta notícia confirma la idea inicial que els seients del cor es col·locaven en aquella zona, com es feia en època medieval. J. Felip, esmenta que a final del s.XVI gràcies a una referència indirecta sobre el cementiri, Santa Maria tenia un cor més elevat o es designava així a algun tipus d'espai de pas superior⁹: «El cementiri, que fins llavors s'estenia davant «l'espai de la creu», entre «lo portall maior» i «lo

portall que puje al cor de dita sglésia (...)). Una referència al cor del 1697 indica que es van destinar determinades quantitats a la refecció del cor¹⁰.

Però el cor i el seu ús comportaven certs maldecaps als membres de la comunitat. En els Capítols de la Comunitat de preveres montblanquina datats al 12 de desembre de 1712 hi ha una queixa en el sentit que es tenia¹¹ «poca decència al cor». Per aquest motiu es va resoldre que cadascú dels reverends estigués al cor amb la seva deguda decència i «quiscun cumple a les obligacions de cor».

Sembla, doncs, que un primer motiu per disposar d'un nou espai seria el d'ennobrir el cor situat a l'altar i possiblement gaudir de més espai per als seus usuaris. En el llibre d'actes de 1788 es va anotar que l'ajuntament, la Comunitat de preveres i l'arquebisbe acordaren de construir un nou cor. Però el projecte no va quallar d'immediat i el 3 de gener de 1789, i Bernat Tomàs sol·licità que se li abonés el valor de la planta que havia fet pel cor¹². Sembla que disposar d'un nou cor ja era una empresa que es tenia en compte el 1789 quan es va voler vendre un pati del deganat, però fou una venda que no es va dur a terme. Al llibre dels Capítols de la Comunitat s'anota a l'acta del 2 de setembre de 1793 que alguns anys enrere es va dir de fer el cor i es preveia fer-lo de nou i per això es volia vendre el pati que hi havia al costat de la Comunitat¹³. Primer es va demanar el permís al sr. Arquebisbe per aixecar-lo, llicència sol·licitada pel plebà i Francesc de Foraster, i el 8 d'octubre s'aprovava la planta que es va presentar¹⁴. Al trenta de març de 1795 es canvia de comissionat per la fàbrica de l'obra. Si bé ho havia de tirar endavant el rector Francisco Foraster no pogué complir aquell encàrrec, aquesta feina l'executaria el rector Josep Foguet¹⁵.

El dia 6 de maig de 1796 s'acabava l'obra que es volia inaugurar el dia 8 i 9 de maig de 1796. El referit autor indica que els preveres havien de portar-hi les cadires, tarimes i faristol; a més a més s'havia d'avisar a l'arquebisbe que les obres s'havien enllestit. El 6 de maig de 1796 el cor, tal com indiquen les mateixes actes, malgrat l'esforç fet, encara no es trobava amb la decència corresponent¹⁶.

Diu Ramon Cantó, autor de final del s. XIX, que hi havia un cor, que inicialment es trobava al mig de l'església, tal com es pot veure a les catedrals. Cantó exposa que no se sap l'antiguitat, però que alguna

documentació que ell va revisar explica que el 1794 s'estava treballant al nou cor¹⁷. El comissionat era Joan de Josa, i l'obra es va realitzar en temps del plebà doctor Bergadà i els diners procedien del dipòsit que va deixar Francisco de Foraster i de les almoines que li va fer l'arquebisbe del moment. De l'economat procedent de Joan Piñó, iniciat el 15 d'octubre de 1792 fins el 20 de juliol de 1793 es va destinar de les 815 lliures, 5 sous i 2 diners. D'aquests diners 300 lliures van destinar-se a la construcció del cor.

El mestre de cases Bernat Tomàs el 3 de gener de 1789 encara no havia cobrat la planta del cor. Sobre el finançament de l'obra el mateix autor anota que Tomàs va rebre 300 lliures el 18 de febrer de 1794, procedents de l'economat que arribaven després de la mort del plebà Joan Piñó a Joan de Josa i 400 lliures més entregades per l'arquebisbe¹⁸. Per alguns autors el cor es va construir entre 1793 i 1796¹⁹. Al 1805 el cor i l'orgue presentaven una bona imatge i un bon estat. Així ho precisa la Visita Pastoral de 1805²⁰. La Visita de l'any anterior descriu els llibres que hi ha al cor així com els objectes d'ús litúrgic i documentació relativa per als preveres a l'hora de saber quines són les seves obligacions²¹.

L'inventari de 1925 indica que el cor tenia un faristol giratori, de forma piramidal, rematat per un bust. Tenia també un cadirat amb motlures senzilles i dos bancs fixes i un que es podia desplaçar. Igualment, en una anotació posterior al document s'indicava que²² : *«en el medio hay una bellísima imagen de la Virgen gótica y talla medieval»*.

Per l'arquitecte R. Salas el cor i altres elements artístics de l'interior de Santa Maria no gaudien de la seva aprovació més purament estètica. Així a l'informe que va fer de l'església montblanquina a l'hora de dur a terme unes reformes al temple adverteix que hi havia algunes obres que la desvirtuaven degut al seu estil²³:

«las obras que se han ejecutado posteriormente a su primitiva construcción se han verificado con tan mala fortuna que en vez de hermosearla han atentado a su belleza y solidez. En efecto, han perjudicado su belleza las obras nuevas, como son la capilla del Santísimo Sacramento, la Puerta principal, el coro y el campanario. Las tres primeras son de estilo completamente diferente a la fábrica

primitiva, de modo que afectan su estilo neo-griego tan desproporcionado que son verdaderos anexos pegotes a la Yglesia».

Antoni Palau indicava el 1931 que al cor²⁴:

«el chor és obra barroca, i recolzat en el mur que tanca la nau. A dins hi ha la imatge dita Mare de Deu del Chor, de bella estructura gòtica, i un Sant Crist esculpit per Ramon Belart».

La Mare de Déu del Cor data del s. XV i de fusta policromada pertanyia a un possible retaule gòtic desaparegut que es trobava a l'altar major. L'any 1924 ja es trobava al seu actual emplaçament²⁵.

El cor, elaborat en pedra, té forma de rectangle obert per la part davantera que dona a la nau de l'església i descansa directament al mur que la tanca. És d'una sola alçada, sense cap mena de coberta, i es tanca per un entaulament que envolta el cor a la seva part superior. Als angles, tallats, hi ha dues trones elevades acompanyades de dues columnes a cada costat. Les columnes es reparteixen en els angles que conformen el cor. Les dues columnes s'assenten en un doble pedestal esglaonat sense base rematades per un capitell toscà amb un fris amb tríglifs i metopes que descansen sobre una poderosa cornisa còncava als angles superiors. En realitat evoquen detalls d'estil dòric i toscà.

Es pot accedir a la part central del cor a través de tres esglaons i està tancat per una reixa de ferro. Als angles interiors hi ha les escales per accedir a les trones. A les dues parets laterals hi ha una porta a cada costat i una orla en forma de venera de bona factura. No hi ha tornaveu; com ampit actua l'arquitrà.

Els cors i el seu ús comunitari al llarg dels segles

Tal com precisa M. D. Teijeira un cor designa a un grup de religiosos que es reuneixen en un determinat punt de l'església per a cantar i resar tot que s'acabaria denominant el lloc que ocupaven com a tal²⁶. El cor més antic se situava a la capella major, en principi al voltant de l'absis, assimilant la forma semicircular del mateix i a mesura que el nombre del clergat augmentava l'espai es va tancar amb cancells separant aquesta part de la resta de l'església²⁷. En alguns llocs, com ara a França, al presbiteri se l'anomenava cor. Els primers cadirats

eren files de seients al costat de la paret de l'absis. Al centre s'hi situava una cadira de pedra o de fusta a on s'hi seia el bisbe. De cadirats de fusta n'hi ha a partir del s. XIII, els més antics no disposen ni de respallers ni de misericòrdies. Al cor s'hi col·locaria el monument de Setmana Santa i el túmul del dia de difunts. Al cor també s'hi podien seure dignitats locals i altres càrrecs vinculats amb la justícia. Aquest lloc també podia tenir altres usos no religiosos; en alguns punts les autoritats civils es reunien allí per celebrar reunions especials i servia, també, per altres usos profans²⁸. A nivell estilístic els cors parteixen de la disposició de l'absis de la basílica romana; al centre s'hi col·locava la càtedra del magistrat, el «suggestus» i al voltant els bancs correguts per als magistrats, «el consistorium». Així el cor ocuparia el presbiteri. A partir del s. X i XI l'arribada massiva de fidels a l'església ajudà a crear un espai tancat que permetés al clergat dur a terme les seves activitats sense tancar l'accés als fidels²⁹.

Amb els dictàmens tridentins la situació del cor va variar; del presbiteri varen passar als primers trams de la nau central. Poc a poc aquest monument es delimitava a través de murs laterals, reixa o cancell que es tancava pel costat oriental permetent la visió de l'altar major i el seguiment de les cerimònies que allí es feien³⁰. Al centre d'aquests cors hi podia haver un altar i s'hi col·locaven trones. Pel teòric Borromeo el cor havia de quedar ben delimitat per tal de separar-lo del poble³¹:

«Además, el lugar del coro, cerrado y cercado con celosías por la estancia del pueblo, como ostenta la vieja estructura y la razón de la disciplina, puesto que debe estar hacia el altar mayor, circúndelo, si está por su parte anterior, como es propio de antiguo instituto; si está por la parte posterior, porque así exige el sitio de la iglesia o la posición del altar, o la costumbre de la región, mediante el juicio del arquitecto debe extenderse a lo largo y a lo ancho, donde se pueda, de acuerdo con el espacio del sitio, incluso a modo de hemiciclo o de otra forma, según el tipo de la iglesia o de la capilla, a fin de que no sólo en amplitud sino también en ornato esté de acuerdo con la decente dignidad de la iglesia y con la multitud del clero».

Malgrat aquestes premisses la situació actual del cor de montblanc també resol molt bé l'espai que correspondria, en qualsevol altra església, a un cor alt.

Els ordes monàstics van col·locar el cors darrera de l'altar major degut a què havien de recitar les hores canòniques. Així si el cadirat es trobava al fons de l'absis, no molestava als fidels. Quan els jesuïtes van aixecar el temple del Gesù a Roma no els va caler el cor perquè ells no havien de resar les hores canòniques, sinó que calia destinar-les a activitats docents i pastorals a les esglésies. La seva nova tipologia sense cor va ser la preferida, tal com senyala Alfonso Rodríguez Gutiérrez de Ceballos, pels models de la Contrareforma³².

L'arquitecte Palladio deia que l'entrada de les esglésies havia d'estar³³ «davant de l'altar major i el cor». Els trascors tenien una funció semblant a la que exercia una façana o un retaule. Com el trascor, en algunes catedrals, esglésies i altres edificis religiosos de diferent categoria, el primer que es veu a l'entrar al temple és, gairebé, el cor, que com diu J. Rivas, vindria a ser una segona façana³⁴. El trascor, com determinen alguns estudiosos de l'art, gairebé havia de rivalitzar, amb la façana principal. A partir del món medieval es va considerar oportú d'instal·lar un altar al cor degut a la gran demanda d'altars que creixien a l'interior de les catedrals³⁵. La seva presència era horitzontal per no trencar la visió de qui entrava a la catedral o església i havia de dirigir la visió cap a altres parts més destacades de l'edifici. Aquest petit mur «postís» havia de deixar ben visible l'arquitectura del monument³⁶. El cor de Montblanc gairebé actuaria, tot i estar separat dels pilars de les naus laterals, com a trascor-mur, que serviria per funcionar com una espècie de separació o de mur. Alguns trascors s'havien convertit en espais d'enterraments o esdevenien espais destinats a funcions funeràries o fins i tot podien allotjar, de manera menys sovintejada, el Santíssim Sacrament³⁷. Diu Rivas que als trascors se'ls atorgava un paper docent i devocional³⁸, potser aquest també es podia transferir al cor avui buit d'imatges.

La Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, tot i la crítica que els trascors van rebre per part d'A. Ponz, va decidir de cedir al gust i a la predilecció que es tenia per la construcció d'aquests elements³⁹. P. Galera mostra la tipologia de planta en U que creaven els cors fins i tot la idea de fermesa i fortalesa que desprenien alguns, com el de la catedral de Màlaga⁴⁰.

En canvi es poden constatar diversos trasllats de cors des del centre del temple al presbiteri, darrera de l'altar major. M. Arranz es planteja si aquest fet respon a plantejaments litúrgics, o bé si hi influeix el «jansenisme» d'alguns autors o tots dos aspectes⁴¹.

L'autor de l'obra: Bernat Tomàs

De la importància dels mestres Tomàs a la Conca de Barberà ja se n'ha parlat en diferents articles que han servit per perfilar com fou l'activitat constructiva religiosa a la comarca. Degut a la creixent recerca sobre la història de la construcció barroca a terres tarragonines es van coneguent nombrosos plànols amb els què es presentava el mestre de cases Bernat Tomàs a les subhastes. El mestre montblanquí treballava en equip acompanyat els noms de tres mestres de cases que duïen el cognom Tomàs: Bernat, Francesc i Manel⁴². Els altres dos germans, Ignasi⁴³ i Domènec, esdevingueren arquitectes acadèmics de mèrit de la Reial Acadèmia de Belles Arts de San Fernando de Madrid.

El 1788 el seu germà Ignasi visitava Sarral i rodalies per, entre altres, enllestir diversos encàrrecs laborals en aquella zona.

Alguns plànols localitzats de Bernat Tomàs no mostren una qualitat a l'alçada del dibuix del cor de Santa Maria. Segur que coneixia bé el seu ofici, i més quan estava rodejat de constructors i seguia l'ofici del seu pare, també mestre d'obres. Aquests antecedents el feien un professional conegut i respectat a l'arxidiòcesi degut al gran nombre d'obres signades que va contractar-hi⁴⁴.

A manera de cloenda

La correspondència entre alguns artistes del moment entre la perifèria i la cort va ser més fluïda del que podem intuir, fet que els permetia obtenir informacions artístiques més estretes i properes del que podem valorar actualment. I segurament seria clau per entendre què van aportar els arquitectes acadèmics Tomàs als seus familiars constructors de la Conca. És molt probable que Bernat Tomàs tingués llibres, gravats i altra informació que l'il·lustrés com era el nou pensament gestat al cor de l'Acadèmia de San Fernando i que era un veritable camí artístic

que negava el que llavors es feia i treballava per tota la península. El cor montblanquí permet moltes especulacions i albira l'arribada de plantejaments artístics en voga que marcaven la sensibilitat estètica que determinaria el segle XIX. I per això el fan encara més interessant i, fins i tot, inaudit.

Per tant, aquell cor tan rar i tan desapercebut, és una obra més que eixampla el conjunt patrimonial d'un edifici del qual encara se n'ha de parlar i investigar molt més en el context historicoartístic d'aquella vila. Queda per revisar la documentació generada per la Comunitat de Preveres (analitzada aquí de manera parcial) que ha d'abocar noves informacions sobre aquest espai.

L'ús de cors baixos a la zona de l'arxidiòcesi no fou un recurs massa habitual a les esglésies parroquials, tot el contrari, precisament per aquesta mancança fa més singular la seva existència del. I el fa més peculiar a nivell artístic i divulgador del nou estil que obria el s. XIX. El cor quasi tanca la nau inacabada i també denota la mancança que suposa no tenir un cor alt que potser hagués suplert el que aquí es parla.

Bibliografia

- ARRANZ HERRERO, Manuel. *L'arquitectura religiosa a Barcelona en el segle XVIII. Característiques generals i actuacions significatives*. Barchinona, Barcelona, 2016.
- BORRAMEO, Carlo. *Instrucciones de la fábrica y del ajuar eclesiásticos*. Universidad Nacional Autónoma de México. México, 1985 (Introducción, traducción y notas de Bulmaro Reyes).
- CÁMARA, Alicia. «Palladio en la fiesta barroca. Valladolid, 1614», *Fragmentos*, números 8 y 9, Ministerio de Cultura, Madrid, 1986.
- Comissió Cívica Prorestauració de l'església de Santa Maria la Major de Montblanc. Montblanc, 2000.
- FELIP SÁNCHEZ, Jaume. «L'església gòtica de Santa Maria de Montblanc», *Aplec de Treballs*, 8, Montblanc, 1987.
- FELIP SÁNCHEZ, Jaume. «La construcció del cor de Santa Maria», *Full parroquial*, núm. 942, Montblanc, 1995.
- FELIP SÁNCHEZ, Jaume. «L'autor del cor de Santa Maria», *Full parroquial*, núm. 1049, 1 d'octubre de 1995, p. 2 i 19 novembre de 1995, núm. 1.052.
- GALERA ANDREU, Pedro. «El coro en las catedrales de Andalucía Oriental entre el Barroco y el Neoclasicismo» a RAMALLO ASENSIO, Germán. *Las catedrales españolas. Del Barroco a los Historicismos*. Universidad de Murcia, Murcia, 2003.

- GRAU PUJOL, Josep M. T. «L'expansió urbanística de Montblanc a finals del segle XVIII: l'ocupació dels espais no edificats» a *Propiedad y Urbanismo*, (Reus) núm. 5, 1988.
- GRAU PUJOL, Josep M. T. *La indústria tradicional de Montblanc i la Conca de Barberà en el segle XVIII*. Montblanc, 1989.
- PALAU DULCET, Antoni. *Guia de Montblanc*. Impremta Romana, Barcelona, 1931.
- PORTA BALAÑÀ, Josep. *La vila de Montblanc en el segon quart del segle s. XVIII*. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona, Tarragona, 1987.
- RIBERA GASOL, Ramon. «Una altre Mare de Déu del cor», *Aplec de Treballs*, (Montblanc) núm. 19, 2001.
- RIVAS CARMONA, Jesús. *Los trascoros de las catedrales españolas: estudio de una tipología arquitectónica*. Universidad de Murcia, Murcia, 1994.
- RODRÍGUEZ GUTIÉRREZ DE CEBALLOS, Alfonso. «Liturgia y configuración del espacio en la arquitectura española y portuguesa a raíz del Concilio de Trento» en *Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte de la Universidad Autónoma de Madrid*, núm. 8, vol. III, Madrid, 1991.
- SERRA CENDRÓS, Gabriel. «La parròquia de Santa Maria de Montblanc a primers del segle XIX», *Aplec de Treballs*, (Montblanc) núm. 8, 2000.
- SERRA MASDEU, Anna Isabel. *José Prat i la irrupció de l'academicisme en l'arquitectura tardobarroca tarragonina*. Diputació de Tarragona, Tarragona, 2010.
- TEIJEIRA PABLOS, María Dolores. *Las sillerías de coro en la escultura tardogótica española. El grupo leonés*. Eds. Universidad de León, León, 1999.

Notas

- 1.-L'article només vol parlar de la presència del cor com una obra acadèmica i fer-la més notòria dins del patrimoni monumental de l'actual Conca de Barberà aixecat seguint aquesta moda estètica. Fa uns anys J. Felip va seguir documentalment el naixement i gènesi d'aquella obra, articles que són d'obligada referència per tractar aquest element artístic. El cor és sens dubte, i amb la presència de la capella del Santíssim, un referent molt interessant del classicisme a l'interior de Santa Maria. Aquesta obra necessita d'un seguiment arxivístic i documental superior al que es vol aportar aquí i alhora exposar el paper tan significatiu que va tenir la Comunitat de preveres de Montblanc en la seva realització.
- 2.-SERRA, 2000, p.73.
- 3.-PORTA, 1987, p. 96.
- 4.-GRAU, 1989, p. 219-220.
- 5.-PORTA, 1987, p. 69.
- 6.-PORTA, 1987, p. 68.
- 7.-PORTA, 1987, p. 71, 73, 75 i 76.
- 8.-FELIP, 1995, p. 6.
- 9.-FELIP, 1987, p. 97-98.
- 10.-Comissió... 2000, s/f. Sens dubte caldria repassar la documentació que avui es conserva de la Comunitat de Preveres de Montblanc i resseguir les notícies que parlen d'aquest cor.
- 11.-AHAT. Montblanc. Reg. 3.2.12. Capítols Comunitat 1660-1770, 12 desembre 1712, s/f.

- 12.-FELIP, 1995, p. 6.
- 13.-AHAT. Montblanc. Capítols des de 1776 fins a 1833 inclusiu. F. 179r-v. L'acta recull les ganes de dur a terme el cor encara que no es detalla res més: «Inseguint lo mateix capítol ha proposat lo mateix Reverend Rector Francisco de Foraster dient: Reverent Senyor: Alguna anys atrás se parlà de fer cor y entre altre dels medis que se projectá per a fer-lo nou de que la Comunitat juntament ab lo Sr. Degà y Consentiment del Senyor Arquebisbe se demanés llicència pera vendre lo pati que hia al costat de la Comunitat. Actualment ab motiu de haveri algun diner de la vacant de la Plebania, de haver-hi ja nomenat son plebà, y de alguna (¿) que se té que tal vegada lo Ajuntament cooperarà en alguna cosa, apar hi a proporció per a executar-se aquell pensament, y com tal vegada será menester vendre-se aquell pati com antes volia practicar-se, ho reporto a V. R. peraque se serveca resoldre lo de son agrado= En vista de esta proposició y de considerar tots los Individuos de la Comunitat quant necessari és la obra del cor per la Indecència ab que està la Comunitat, ha resolt unaninament fer una comisió ample com efectivament fa al Reverent Senyor Plebà y al Reverent Rector Francisco de Foraster peraque los dos á nom de la Comunitat (...)».
- 14.-FELIP, 1995, p. 6.
- 15.-AHAT. Montblanc. Capítols des de 1776 fins a 1833 inclusiu. F. 179r-v.
- 16.-AHAT. Montblanc. Capítols des de 1776 fins a 1833 inclusiu. F. 206r.
- 17.-ACA. Diversos, Varia, 43, 4 a, fol. 27r.
- 18.-FELIP, 1995, p. 5.
- 19.-Comissió..., 2000, s/f.
- 20.-SERRA, 2000, p. 79-80.
- 21.-AHAT. Montblanc. Capsa 13.1. Visita Pastoral. 1804.
- 22.-AHAT. Inventari de la Parròquia de Santa Maria de Montblanc. Inventaris 1924-1925, capsa 2, núm. 59. L'escrit potser fa referència al cor superior ja què cita que hi havia un orgue de 32 registres i un harmòni. Sense precisar al lloc, només indicant que era al cor, es relaten els llibres corals: quatre llibres cantorals amb cobertes de fusta, folrats de pell sense que constés la seva estampació. A més, es conservava un martirologi i dos antifonaris moderns.
- 23.-AHAT. «*Espediente para las obras de reparación del templo parroquial de Montblanch*» (1876-1881). Secretaria de Cambra i Govern. Registre 6, núm. 66, 1881, s/f.
- 24.-PALAU, 1931, p. 86.
- 25.-RIBERA, 2001, p. 174-175.
- 26.-TEIJEIRA, 1999, p. 23.
- 27.-TEIJEIRA, 1999, p. 23.
- 28.-TEIJEIRA, 1999, p. 26-27.
- 29.-TEIJEIRA, 1999, p. 29.
- 30.-TEIJEIRA, 1999, p. 31.
- 31.-BORRAMEO, 1985, p. 18.
- 32.-RODRÍGUEZ, 1991, p. 44. Un dels articles claus per estudiar l'evolució de la situació dins de les esglésies i catedrals del cor en època medieval i a partir del Concili de Trento és l'article d'Alfonso Gutiérrez G. de Ceballos titulat: «Liturgia y configuración del espacio en la arquitectura española y portuguesa a raíz del Concilio de Trento», *Anuario* del Departamento de Historia y Teoría del Arte, UAM, vol, III, Madrid, 1991.
- 33.-CÁMARA, 1986, p. 159.

- 34.-RIVAS, 1994, p. 25.
- 35.-RIVAS, 1994, p. 26.
- 36.-RIVAS, 1994, p. 27.
- 37.-RIVAS, 1994, p. 35-36.
- 38.-RIVAS, 1994, p. 36.
- 39.-RIVAS, 1994, p. 154.
- 40.-GALERA, 2003, p. 46-47.
- 41.-ARRANZ, 2016, p. 45.
- 42.-GRAU, 1989, p. 219-220.
- 43.-Veure: SERRA, 2010, p. 172-185. A l'arquitecte Ignasi Tomàs l'Academia li va assignar el 1788 el dibuix dels plànols d'una fonda de Sarral o plànols per l'església de Cabra (SERRA, 2010, p. 177).
- 44.-Algunes de les obres dels germans Tomàs a la Conca de Barberà es van presentar a l'article següent: ANNA ISABEL SERRA MASDEU. «Els Tomàs, una nissaga de mestres de cases de finals del s. XVIII» a *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts Sant Jordi*, vol. 23-24, Barcelona, 2009, p. 93-102.

Rebuda: agost de 2017

Avaluació: Dr. Antoni Salcedo Miliani (URV)

Acceptació: octubre de 2017